

1419-2019: sis-cents anys de municipalitat als termes dels castells de Mataró i de Vilassar i Sant Vicenç / Burriac

ROSER SALICRÚ I LLUCH *Institució Milà i Fontanals, CSIC (Barcelona) - IEC*

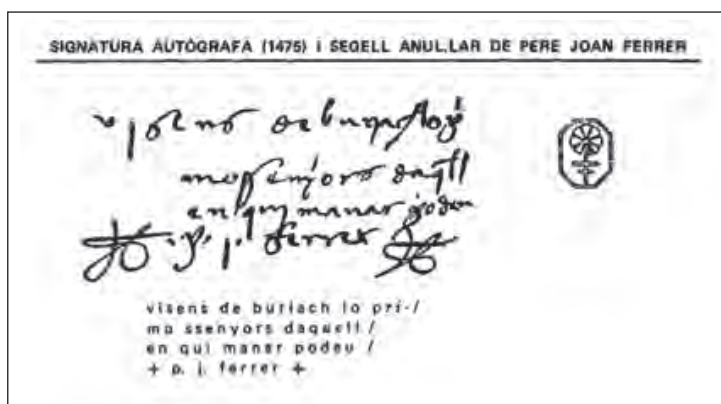
Introducció: una commemoració, dues realitats paral·leles

L'any 2019 van commemorar-se els sis-cents anys dels privilegis que Alfons el Magnànim va concedir, per una banda, als habitants de les viles o poblacions del Maresme que depenien del castell de Mataró o Mata (Mataró i Llvaneres) i, per una altra, als que depenien dels castells de Burriac o Sant Vicenç i de Vilassar (Argentona i Vilassar). Els privilegis daten, respectivament, del 27 de juny i del 25 d'octubre del 1419. I, gràcies a ells, els homes¹ d'aquests termes culminaren, per primer cop, encara que de manera transitòria, el pas de la jurisdicció feudal o senyorial a la reial. Així, assoliren temporalment la "independència" o autonomia municipal, és a dir, es constituïren com a municipi o foren reconeguts com a "universitat".

Diem que ho assoliren per primer cop i transitòriament perquè no fou fins al 31 de juliol del 1480 que passaren a dependre definitivament de la Corona, és a dir, que deixaren de pertànyer, per sempre més, a cap senyor particular o feudal. Això significa que els privilegis commemorats

del 1419 esdevingueren, al cap d'uns anys, paper mullat, ja que la monarquia va fer cas omís del compromís d'inalienabilitat que hi havia adquirit, és a dir, de la impossibilitat que tornessin a passar a mans particulars. Perquè, el 1471, cap a la fi de la Guerra Civil Catalana (1462-1472) contra Joan II (1458-1479), aquest monarca féu lliurament del castell de Mataró, que era en poder seu, i dels de Vilassar i Burriac, que eren en poder de la família Desbosc, a Pere Joan Ferrer, per premiar-lo pels serveis que aquest prohoms barceloní li havia prestat durant la guerra. D'aquesta manera, del 1471 al 1480 els habitants i termes dels castells de Mataró, Vilassar i Burriac quedaren, per primer i únic cop, en mans d'un mateix senyor feudal, i endegaren, llavors sí, plegats, el procés de redempció o de retorn a la Corona que culminà el 1480.

La proximitat geogràfica de Mataró, Llvaneres, Argentona i Vilassar, el fet que entre 1471 i 1480 el seu camí fos compartit, i la pràctica coincidència crono-

lògica dels respectius privilegis d'Alfons el Magnànim del 1419 va fer possible que, el 2019, les efemèrides mataronino-llavanerica i argentonino-vilassarenca es commemorassin conjuntament. Tanmateix, no podem oblidar que foren processos independents, realitats paral·leles que evolucionaren per separat. Amb similituds, certament, perquè es desenvoluparen en un mateix context general i perquè pràcticament coincidiren en el temps i en l'espai. Però són casos diferents, resultat de situacions també diverses i amb especificitats i particularitats locals, fins al punt que, àdhuc entre el castell de Vilassar i el de Sant Vicenç / Burriac, hi ha dissemblances, encara que, des de temps reculats, tots dos estiguessin sota la mateixa

Del llibre: *Sumari de la Batalla a ultrança fet per Mossèn Pere Joan Ferrer, cavaller, ab la biografia del autor y breu estudi de la obra*, de Francesc Carreras Candi, Estampa Abadal, Mataró, 1898

1. Parlem d'homes perquè és el que diuen, literalment, les fonts del segle XV. Els hem d'entendre, és clar, com a habitants, homes i dones. Però, com era propi d'aquella època, el llenguatge és masculí, ja que, a més a més,

eren els homes, entesos com a caps de casa, aquells que realment tenien presència, i rol i possible rellevància socials.

senyoria, però en condicions diferents.

Des de cadascuna de les poblacions, jurisdiccions o castells que, en algun moment o altre, al llarg de l'edat mitjana, es constituïren en municipi reial, és a dir, que deixaren el jou senyorial i s'incorporaren a la Corona, aquests processos d'autonomia s'han analitzat, moltes vegades, com a fets aïllats, com a grans consecucions singulars o com a grans proeses o lluites locals extraordinàries en contra del poder feudal. Tanmateix, a desgrat de les particularitats de cada cas, són processos que cal contextualitzar i emmarcar en un procés més general, fruit de l'època i del moment.

Durant l'Edat Mitjana, el poder i la jurisdicció, o els drets i deures sobre béns, terres i persones, no només estaven o podien estar dividits o repartits a molts diversos nivells, sinó que també es podien concedir, regalar o transferir, així com arrendar, comprar i vendre, d'acord amb aquests diversos nivells, capes o fragments. Es tracta de qüestions complicades i a voltes equívokes, que han creat i encara continuen creant confusió en la historiografia. Sovint perquè, arran de les transmissions de dades imprecises o de la falta de dades suficients, moltes vegades als mateixos historiadors ens costen d'entendre i seguir. Però també perquè les complexes qüestions de drets i jurisdiccions eren fins i tot confuses per als contemporanis, tal com els exemples del castell de Mataró i, sobretot, de Burriac i Vilassar demostren.

Abans i després de 1419, tant a Vilassar i Burriac, amb els Desbosc, com a Mataró, amb Antoni de Torres, ens trobem amb estirari-arronses i amb plets i sentències per intentar aclarir si determinats drets i jurisdiccions els pertanyien

a ells, enfrontats amb els habitants dels respectius termes, o al patrimoni reial. El 1480, des de la incorporació conjunta i definitiva a la Corona, tot això es tallà en sec. Però, fins aleshores, ens toquem amb un entramat d'actuacions i d'aparents contradiccions i embolics que es fan i es desfan i que, si en tinguéssim la documentació necessària, requeririen estudis molt més aprofundits i conscienciosos per mirar de treure'n l'entrellat.

En tot cas, el que sí queda clar, tant a Argentona i Vilassar, amb els Desbosc, com a Mataró, amb Antoni de Torres, és que tot això creà descontentament i malestar popular, tibantors i fins i tot enfrontaments reals amb els senyors detentors dels castells. I que tot això reforçà la voluntat dels habitants de les viles del Maresme que ens ocupen d'aixopugar-se sota la jurisdicció reial i d'abandonar la jurisdicció feudal: tornant, el 1419, en el cas del castell de Mataró, o passant, en el de Vilassar i en el de Sant Vicenç / Burriac, a ser patrimoni reial.

Tot i que no sempre fos del tot cert, perquè evidentment no es pot generalitzar i la situació i les condicions de subjecció de cada lloc al seu senyor fossin sempre relatives i depenguessin de molts factors i circumstàncies, la imatge del domini de la Corona era més flexible, més justa i menys onerosa que la dels senyorius particulars. Sobretot, en casos com els de Burriac i Vilassar –segurament molt més clars, en això, que el de Mataró–, on els senyors feudals, els nous senyors feudals, procedents de l'oligarquia barcelonina, adquiriren els dominis per obtenir-ne beneficis, intentaren sotmetre de manera més vigorosa els súbdits i, en definitiva, endegaren un fort procés de refeudalització, en el

sentit d'una major pressió sobre els habitants dels llocs que posseïen i dominaven. En tot cas, és gràcies a aquesta imatge de major flexibilitat i menor subjecció que, en principi, hom considerava que la incorporació (o reincorporació) al patrimoni reial beneficiava les poblacions afectades.

El cas del castell de Mataró en el context general de les alienacions i recuperacions de patrimoni reial

Simplificant una mica, podríem dir que des del segle XI i fins a l'inici del XIV el castell de Mataró i tot el conjunt de drets i jurisdiccions que hi estaven associats, que comprenien Llavaneres i Sant Vicenç de Montalt, van estar en mans, com a propietat total i absoluta, amb tots els nivells de jurisdicció i la senyoria eminent (el poder que estava per sobre de tots els altres) de la casa dels Castellvell i els Montcada, una família de la gran noblesa catalana. Però, el 1309, el rei Jaume II, i des d'aleshores ja per sempre més la Corona, va fer-se amb el domini eminent del castell.

Amb tot i amb això, quan els reis necessitaven diners podien vendre, sense perdre la senyoria eminent o superior –és a dir, sense perdre-hi tots els drets–, o també podien concedir, si volien premiar o recompensar algú, els drets que quedaven per sota del domini eminent, el que es coneix com el domini directe o –esquemmatitzant-ho molt– el domini efectiu d'aquells llocs que posseïen en domini eminent.

És el que s'esdevingué amb Mataró, amb anades i vingudes i circumstàncies diverses, des que, a l'inici del segle XIV, el 1309, Jaume II recuperà el domini eminent dels Castellvell i els Montcada. Des del 1309 fins a mitjan

Castell de Sant Vicenç / Burriac. Foto: Mikipons, de Wikipèdia

segle XIV, diversos nobles o cavallers (com, per exemple, el llinatge dels Arborea de Sardenya), però sobretot alguns funcionaris reials, membres de l'administració del més alt nivell, gairebé sempre ciutadans de Barcelona vinculats amb famílies de la burgesia urbana enriquida i introduïda als cercles de la cúria regia, anaren succeint-se i alternant amb la Corona el domini directe, és a dir, la senyoria, del castell de Mataró. Foren el que habitualment designem i entenem com els "senyors feudals" del castell, encara que la seva imatge no ens coincideixi necessàriament amb la visió de senyor feudal que domina l'imaginari col·lectiu, que és la del noble cavaller guerrier, senyor i habitant d'un castell, que es correspon amb èpoques més reculades i no pas amb aquestes alçades de l'edat

mitjana avançada: en aquesta època, la majoria de "senyors feudals" no eren sinó ciutadans de Barcelona enriquits, representants de les famílies de l'oligarquia urbana, que adquirien, amb els seus diners, drets feudals sobre viles i llocs, o que eren premiats amb ells arran de la seva proximitat al rei.² En definitiva, per tant, hem de tenir present que, tot i que parlem de "senyors feudals", almenys pels segles XIV i XV hem de relativitzar moltíssim la imatge que tenim formada del que era i representava un "senyor feudal".

En el cas de Mataró, des de mitjan segle XIV el castell i el seu terme pertanyien a la família del patrici barceloní i escrivà de ració reial (un clar perfil, per tant, de "senyor feudal" vinculat a l'alta administració regia) Pere de Màrgens, que el 1366 l'havia comprat

a Pere el Cerimoniós per 6.500 lliures.

Quan Pere de Màrgens morí, el castell de Mataró passà als seus hereus i, després d'un llarg i complicat plet que va enfrontar dues branques de la seva família, el 1413 quedà en mans d'un nen de només un parell d'anys, Baltasar de Màrgens. Baltasar era representat pel seu pare, Antoni de Torres, un jurista barceloní que fou qui exercí, efectivament, la senyoria de Mataró. Antoni de Torres també era un alt funcionari reial, conseller i vicescancer de la reina Maria, la dona d'Alfons el Magnànim.

A causa de la insuficiència de les seves rendes i per poder subvenir a les seves necessitats financeres i, sobretot, a les despeses de guerra,³ durant la Baixa Edat Mitjana els monarques catalano-

2. No oblidem que fins i tot Pere Joan Ferrer, que, com hem dit, entre 1471 i 1480 posseïa els castells de Burriac o de Sant Vicenç i el de Vilassar, però també el de Mataró, com a premi pel seu suport a Joan II durant la Guerra Civil Catalana del segle XV, encara que fos un militar, noble i cavaller, guerrier, amb un paper destacat a la Guerra, no només era un ciutadà de Barcelona, sinó que també va ser escriptor i literat: va escriure un

tractat de cavalleria, *Sumari de batalla a ultrança*, i una breu obra en prosa, *Pensament*, que és una mena de debat entre Amor i Cavalleria.

3. Hem de pensar, bàsicament, en les campanyes mediterrànies del segle XIV, com la conquesta de Sardenya o la guerra de Granada, però també en els enfrontaments amb Castella.

El castell de Vilassar.

Foto: Josep Samon Forgas

aragonesos hagueren de recórrer sovint a alienacions o externalitzacions de drets i jurisdiccions que els pertanyien. Concedits a canvi de serveis prestats però, sobretot, venuts per obtenir diners. Aquest fou el cas, com hem dit, per 6.500 lliures, de la venda del domini directe del castell de Mataró a Pere de Màrgens el 1366.

Les alienacions de patrimoni reial solien fer-se amb carta de gràcia o pacte de retrovenda, és a dir, la Corona es reservava el dret de recuperar el patrimoni alienat i el comprador o els seus hereus contreien l'obligació de restituir-lo a la monarquia si els era reemborsat el preu de la venda. Per tant, el que feien els reis era, al capdavant, empenyorar temporalment els seus béns, amb l'esperança de poder redimir-los (jurídicament, "lluir-los") quan els ho permetés la seva disponibilitat econòmica. Però com que la situació financera de la Corona era tan precària, els monarques catalanoaragonesos no disposaven de recursos econòmics

per fer front al pagament de les sumes que eren necessàries per recuperar el patrimoni alienat. I, arran d'això, des de mitjan segle XIV, i de manera generalitzada, eren els llocs que es redimien els que, sota forma de donatiu graciós o d'ajut voluntari a la Corona, pagaven, totalment o parcial, la suma necessària per a la seva pròpia redempció, encara que això suposés, per a moltes d'aquestes poblacions, un gran esforç econòmic i un endeutament que podia esdevenir crònic.

Tot i que els monarques sempre intentaren anar recuperant el patrimoni que els seus predecessors havien anat alienant, la precarietat financera i les despeses bèl·liques de la Corona no deturaren mai les noves alienacions. I, en conseqüència, el patrimoni reial s'anà depauperant successivament, fins que, a la darreria del segle XIV, Martí l'Humà (1396-1410) es decidí a prendre mesures fermes per frenar la seva definitiva desintegració i per endegar un procés generalitzat de recuperació.

Durant el seu breu regnat, Ferran d'Antequera (1412-1416) volgué donar continuïtat a aquest procés que havia encetat el seu predecessor, el rei Martí. I, el juny del 1413, aconseguí que les Corts catalanes, reunides a Barcelona, li concedissin un donatiu de cent mil lliures que haurien de ser íntegrament invertides en la redempció del patrimoni reial alienat. Amb aquesta finalitat, es va crear una comissió de cinc "quitadors del patrimoni" que s'havia d'encarregar d'esbrinar i de dictaminar quins eren els llocs lluibles o susceptibles de ser recuperats. I, també, de decidir com havien de distribuir-se les cent mil lliures del donatiu.

El castell de Mataró i els seus termes fou un dels llocs considerat lluibler i que es redimí gràcies a aquest donatiu de cort de cent mil lliures. Però només en part. Perquè, encara que el preu de la retrovenda —és a dir, les 6.500 lliures que havia pagat Pere de Màrgens i que s'havien de retornar a Antoni de Torres com a hereu seu— fos, parcialment,

sufragat amb aquestes cent mil lliures, això no eximí pas els habitants del terme de contribuir a pagar-ne una part.

En el cas de Mataró, com en molts d'altres, va ser Ferran d'Antequera qui, després d'obtenir el donatiu del 1413, va fer els primers passos per iniciar la redempció. Però aquesta no va culminar fins sis anys després, el 1419, amb el privilegi commemorat, ja durant el regnat del seu fill Alfons el Magnànim (1416-1458).

Tot i que la definitiva sanció del retorn de Mataró a la Corona datí del 27 de juny del 1419, la retrovenda, presa de possessió i reincorporació de Mataró al patrimoni reial es feren efectives a mitjan mes de maig, quan Alfons el Magnànim aprovà, a Sant Cugat del Vallès, el privilegi amb les tretze peticions que li havien presentat els homes del terme del castell i que recull les condicions sota les quals van pactar la seva redempció i van acceptar pagar a la Corona 2.200 de les 6.500 lliures que calia restituir a Antoni de Torres com a tutor de Baltasar de Màrgens, l'hereu legal de Pere de Màrgens. Per tant, amb el donatiu de cort de 1413 només se sufragaren dues terceres parts de les 6.500 lliures que Pere el Cerimoniós havia rebut de Pere de Màrgens.

La contribució, sota forma de donatiu graciós o d'ajut voluntari a la Corona, a la suma necessària per a la seva redempció suposà, pels habitants de Mataró –com suposava per la majoria de les poblacions que es redimien–, un gran esforç econòmic i un endeutament que, com he dit, sovint esdevenia crònic. De fet, és per això que tant l'inici del privilegi de Mataró com del d'Argentona i Vilassar parlen dels “molts i insuportables treballs” (és a dir, esforços) “i grans despeses que

els homes d'aquests llocs havien hagut de fer per ser units” (o “tornats”, en el cas de Mataró) “a la senyoria reial”. I també s'hi diu que era una cosa “condigna” (és a dir, conseqüent, lògica, proporcionada, adequada o normal) que “els vassalls que subvenien el seu senyor” (és a dir, que l'ajudaven, socorrien o subvencionaven econòmicament) “fossin premiats” (és a dir, compensats) “amb privilegis, llibertats i beneficis reials”.

Això posa de manifest que si les poblacions que es redimien pagaven el tot o una part de la seva redempció no ho feien pas de manera completament gratuïta ni desinteressada, perquè en el fons es tractava d'una transacció. La Corona en sortia beneficiada en la mesura que, en desprendre's del seu patrimoni, havia rebut dels compradors uns ingressos que després no havia de retornar, perquè el cost de la redempció el pagaven les poblacions redimides; i, a més a més, la Corona també en sortia beneficiada perquè, en endavant, cobraria o ingressaria les rendes (és a dir, les taxes, impostos i impositcions) dels llocs reincorporats. Per tant, a la monarquia això li suposava un negoci rodó. Amb tot i amb això, els llocs recuperats o redimits, els llocs que passaven o tornaven a formar part del patrimoni reial, també en sortien beneficiats, no només perquè quedaven subjectes a un domini, el reial, suposadament menys gravós que el senyorial, sinó perquè, a canvi de contribuir al pagament del preu que la monarquia havia de restituir a qui els havia comprat i de la redempció senyorial, pactaven amb la monarquia i n'obtenien una sèrie de privilegis, llibertats i prerrogatives que quedaven fixats en els capítols o compromisos que s'aprovaven. Uns capítols

que, almenys formalment, eren els habitants de les poblacions redimides els qui els proposaven al rei.

Per tant, no cal oblidar que, formalment, eren els habitants dels llocs que es redimien els qui presentaven unes peticions al rei i que, a canvi de la seva concessió, pagaven uns diners a la Corona. I que, en conseqüència, formalment, no era el rei qui concedia, sinó els ciutadans els qui demanaven i pagaven (o, gairebé, “compraven”) les concessions de la monarquia.

El contingut (comparat) dels dos privilegis maresmencs: Mataró i Vilassar – Sant Vicenç / Burriac

Els privilegis del 1419 que commemorem són, per tant, el resultat d'aquesta mena de transaccions. I contenen diversos capítols o concessions que van essent successivament desgranats i aprovats o esmenats pel rei. Que, suposadament, queden fixats per sempre, és a dir, que són de compliment obligatori i perpetu per part seva. Que, en teoria, no podia fer-se enrere dels compromisos adquirits.

Com ja hem dit, en el cas de Mataró, els capítols de la redempció foren aprovats per Alfons el Magnànim el 27 de juny del 1419, a Sant Cugat del Vallès. I, en el de Vilassar i Argentona, el 25 d'octubre, també a Sant Cugat.

Tanmateix, com que eren processos apadrinats per la Corona i tal com s'esdevenia a tot arreu, els habitants d'aquests llocs ja havien rebut, amb anterioritat, llicència reial per congregar-se, és a dir, per reunir-se, amb la finalitat de nomenar els síndics o procuradors que havien d'ocupar-se de gestionar la recaptació dels diners que havien de pagar a la Corona,

i per designar els seus col·lectors o recaptadors efectius. Per fer-ho i per fer front a les necessitats financeres, havien estat autoritzats, com també era habitual, a vendre censals i violaris o a imposar talles, és a dir, a emetre deute públic o a establir impostos veïnals de caràcter extraordinari, que es repartien a tant per habitant o contribuent.

Tot i que moltes vegades el procés de redempció del patrimoni reial alienat es fes de manera pacífica o, almenys, sense que tinguem notícies d'incidents, en d'altres hi havia problemes, odis, recels i violència entre senyors, vassalls, monarques i oficials reials. El cas de Mataró n'és un exemple ben clar, fins al punt que un dels capítols del seu privilegi fa referència explícita i directa al gran odi o animadversió que Antoni de Torres tenia a tots els mataronins i, especialment, a aquells que havien encapçalat el procés de la redempció. I fins al punt que, en aquest capítol, els mataronins demanaren al rei, i el rei els concedí, que Antoni de Torres no pogués tenir ni exercir mai més cap mena d'autoritat, jurisdicció o atribució sobre ells, ni com a oficial reial ni com a representant de ningú, i que, en la seva condició de jurista, tampoc no pogués intervenir en cap causa o plet que impliqués a cap mataroní.

Les manifestacions d'aquest odi o animadversió entre Torres i els mataronins afloren reiteradament des del 1413, poc després de la sentència del plet entre els hereus de Pere de Màrgens que atribuï el castell de Mataró a la seva dona i fill, i coincidint, per tant, amb els primers passos de Ferran d'Antequera per activar la lluita de Mataró. Des del primer moment, hi hagué conflictes per unes imposicions que

els exigia, que derivaren en un litigi contra ell, i per les pagues que els posà perquè poguessin reunir-se per resoldre-ho. Però, sobretot, sabem que el Dijous, Divendres i Dissabte Sant del 1414, 1415 o 1416, durant tres dies, una seixantena d'homes armats amb espases, destrals, bastons i ballestes, molts dels quals eren de Mataró i de Llanerxes, presidits pels estendards reials del sacramental —una milícia camperola que, en principi, estava destinada a perseguir malfactors—, assaltaren i incendiaren el castell de Mataró, talaren arbres i vinyes del terme, i feren destrosses a la plaça de la vila, on enderrocaren un porxo i destruïren totalment el forn, que era un dels símbols del poder senyorial. El castell cremà durant vuit o deu dies i, segons els testimonis, quedà reduït a cendres.

Per tant, no és d'estranyar que, en el cas de Mataró, quan el rei va concedir als habitants la potestat de reunir-se per nomenar síndics, Antoni de Torres rebés ordres explícites de no posar-los cap impediment ni de maltractar ningú per aquest motiu.

Tanmateix, Antoni de Torres s'oposà de totes totes a la lluita, al·legant que el castell no era redimible perquè, segons ell, no havia estat mai de patrimoni reial. Pledejà vanament per intentar demostrar-ho. S'encarà, insultant-lo i amenaçant d'apunyalar-lo i de lligar-lo amb cadenes per voler fer efectiva la redempció, el batlle general de Catalunya. I, quan fou el moment, es negà a acceptar voluntàriament les 6.500 lliures que Pere de Màrgens havia pagat a Pere el Cerimoniós per adquirir el castell.

Tot i que, òbviament, no aconseguís deturar la redempció, sí que, finalment (fent gala de les confusions i conflictes de drets i

jurisdiccions a què abans feiem referència), pogué demostrar que, el 1419, en recuperar el castell, la monarquia s'havia apropiat, indegudament, de més drets dels que li pertocaven, i hagué de ser compensat econòmicament.

La redempció de Mataró el 1419 no fou pas, per tant, cosa plàcida, de manera que no és gens estrany que un dels capítols del privilegi fes menció explícita de l'odi que Torres havia contret envers els mataronins i que intentés mantenir-lo al marge de qualsevol posterior contacte amb ells.

La resta de capítols del privilegi mataroní del 1419 són més estàndards, és a dir, més consonants amb els pactes o capitulacions que solien incloure's en els privilegis o pactes de redempció i que, amb concrecions diferents, també apareixen en el privilegi de Vilassar-Argenton.

En primer lloc, l'habitual compromís del monarca d'unió perpètua o d'inseparabilitat de la Corona, on les teòriques garanties que s'hi donen arriben fins al punt que els homes del terme queden autoritzats a defensar aquesta unió per tots els mitjans. I que, si arribessin a ocasionar morts per fer-ho, no podrien ser jutjats per això ni ser-ne considerats culpables, ni obligats a pagar cap pena.

En aquest mateix primer capítol, els mataronins, o els vilassarencs i argentonins, respectivament, també adquiriren el dret d'esdevenir "carrer i membre" de la ciutat de Barcelona en cas que el rei intentés, d'alguna manera, tornar a alienar el castell o algun dels drets o rendes a ell inherents. Si ho fes, tots els passos del monarca serien, automàticament, considerats nuls. En aquesta eventualitat, li haurien de requerir que es fes enrere. I si, abans d'un

mes, no ho havia fet, podrien constituir-se carrer de Barcelona i la ciutat podria rebre'ls, immediatament, com a tal.⁴

De tota manera, allò que, sobretot, es commemorà dels privilegis del 1419 és que són a la base de la constitució del primer govern o autogovern municipal. Perquè, juntament amb totes les mesures de caràcter jurídic i econòmic, els privilegis del 1419 posaren les bases i estructuraren, tant a Mataró-Llavaneres com a Vilassar-Argentona, l'incipient primer consistori o govern municipal.

A Mataró, s'establí la seva composició per quatre jurats i vuit consellers, que s'havien d'elegir anualment, cada dimarts de Pasqua, entre els homes naturals del terme, i per un clavari o bosser, encarregat d'administrar els ingressos de la comunitat, a la qual hauria de retre comptes. Es determinà que el batlle reial de Mataró, és a dir, el representant del rei al municipi, o el seu lloctinent, també hagués de ser natural del terme, tot prohibint que, per evitar conflictes d'interès i problemes, fos hostaler, carnisser, taverner o flequer. Són limitacions, aquestes, que al privilegi dels castells de Vilassar i Burriac no hi apareixen.

Pel que fa a la composició del govern municipal, el privilegi de Vilassar i Argentona és pràcticament igual que el de Mataró, per bé que, arran de l'existència

de dos castells i de dues jurisdiccions diverses —i, segurament, també, per la major distància existent entre Argentona i Vilassar que entre Mataró i Llavaneres— el consistori s'equilibrà amb la meitat d'homes de cada lloc, i també s'hi instituïren, en comptes d'un de sol, dos clavis o bossers, un a cada lloc. D'aquesta manera, per tant, cada dimarts de Pasqua s'haurien d'elegir, també, quatre jurats i vuit consellers, només que dos jurats i quatre consellers haurien de ser de Vilassar i dos jurats i quatre consellers haurien de ser d'Argentona; i cada dimarts de Pasqua també s'hauria d'elegir un clavari o bosser per la parròquia

de Vilassar i un altre per la d'Argentona.

Encara que els clavis o bossers haguessin de retre comptes conjuntament, no pas per separat, als vuit consellers i quatre jurats, en el cas d'Argentona-Vilassar ens trobem, per tant, amb una estructura bicèfala. D'altra banda, el procés de designació del batlle reial, cada tres anys, també s'establí de manera diferent que a Mataró, perquè la batllia hauria d'alternar-se per triennis entre un home natural d'Argentona i un home natural de Vilassar, començant per Argentona. Però, a més a més, a Vilassar i a Sant Vicenç / Burriac l'elecció de batlle no seria,

El castell de Vilassar en primer terme i al fons el de Burriac.

Foto: Josep Samon Forgas

4. Ser carrer de Barcelona volia dir gaudir dels mateixos drets, privilegis i deures que qualsevol habitant o, literalment, qualsevol carrer o lloc de la ciutat de Barcelona. I, en el cas dels privilegis de Mataró i de Vilassar i Argentona del 1419, això només es preveia com una possibilitat futura en cas d'incompliment reial de la promesa d'inseparabilitat de la Corona. Amb tot i amb això, i a diferència que en el cas de Vilassar – Argentona, per intentar blindar la seva inalienabilitat, el 1424 Mataró es constituí, efectivament, amb un altre privilegi reial, en carrer de Barcelona. Els motius que s'adduïren en el nou privilegi apunten, un cop més, cap als reiterats intents d'Antoni de Torres d'impugnar, sota diversos pretextos, la redempció mata-

ronina. La por dels mataronins i la voluntat d'obtenir majors garanties que el rei Alfons el Magnànim no es faria enrere va impulsar-los a presentar-lhi nous capítols per sancionar-ho, contra el pagament, és clar, d'una altra quantitat de diners. Arran d'això, Mataró esdevingué, teòricament, inseparable de la ciutat de Barcelona, i s'establiren diverses mesures addicionals per reforçar-ho i per evitar que tornés a ser venut a algun particular. En el cas d'Argentona i Vilassar, o dels castells de Sant Vicenç / Burriac i de Vilassar, la teòrica possibilitat d'esdevenir carrer per blindar-se de l'eventualitat que la Corona es fes enrere dels seus compromisos ni tan sols es féu efectiva, perquè l'any 1424 el rei ja havia retornat les jurisdiccions als Desbosc.

Turó d'Onofre Arnau,
emplaçament del castell
de Mata / Mataró.
Foto: Araceli Merino,
de Wikipèdia

com a Mataró, directa, sinó que els homes d'Argentona, primer, i els de Vilassar, al cap de tres anys, haurien de presentar al rei una terna de noms d'homes naturals del terme i seria el rei, o les autoritats reials, qui n'elegerien un dels tres. Finalment, mentre el batlle fos argentoní hauria de designar un lloctinent a Vilassar que fos de Vilassar, i mentre el batlle fos un vilassarenc hauria de designar un lloctinent a Argentona que fos argentoní.

El(s) cas(os) dels castells de Vilassar i de Sant Vicenç / Burriac

Com hem vist, pel que fa a la composició de la incipient estructura de govern municipal, cada privilegi s'adaptà a la realitat local. I, per tant, és lògic que també ho fessin tant el contingut més general com el contingut més essencial i específic dels privilegis. Així, si, en el cas de Mataró, que prèviament ja havia estat de patrimoni reial, el que es va fer va ser tornar, reintegrar, el castell i els seus termes a la Corona, el que convenia, en el cas d'Argentona-Vilassar, era intentar blindar l'exercici de la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal, i del mer i mixt imperi, per part de la Corona i els seus representants.

Els castells de Vilassar i Burriac havien pertangut, des d'an-

tic, al llinatge dels Sant Vicenç. Però després que, el 1348, morís, víctima de la Pesta Negra i sense successió, Berengueró de Sant Vicenç, que fou el darrer Sant Vicenç senyor dels castells de Vilassar i de Burriac, els seus marmessors van haver de posar-los tots dos a la venda, en pública subhasta, per eixugar els deutes del difunt.

És arran d'això que, el 1352, els dos castells van ser adquirits, conjuntament, tal com els havia deixat Berengueró de Sant Vicenç, per Pere Desbosc, un ciutadà de Barcelona, funcionari reial, molt proper al monarca Pere el Cerimoniós. Emparentat per via matrimonial amb una de les grans famílies de prohoms barcelonins, els Gualbes, Pere Desbosc tenia els seus propis negocis, va fer carrera en les campanyes mediterrànies del Cerimoniós i va invertir els seus guanys en béns patrimonials. Tenia, per tant, també, un perfil de senyor (o de senyor feudal) com els que hem esmentat fins ara, el de ciutadà barceloní estretament vinculat a l'oligarquia urbana i al servei reial.

Tot i que Pere Desbosc adquirís conjuntament, en subhasta pública, tant el castell de Burriac com el de Vilassar, els dos castells foren adquirits sota condicions ben diverses, que eren les mateixes amb les quals ja els havien

posseït els Sant Vicenç.

En el cas del castell de Burriac o de Sant Vicenç, aquests, primer, i els Desbosc, després, en posseïen únicament el domini directe, i el domini eminent pertanyia a la Corona. Són les mateixes condicions de domini jurisdiccional que, abans, ja hem definit per al cas de Mataró amb Pere de Màrgens i els seus hereus, i que implicaven que el domini directe fos redimible, o recuperable, per part del patrimoni reial.

En el cas del castell de Vilassar, en canvi, havia estat posseït pels Sant Vicenç i, per tant, va ser adquirit per Pere Desbosc com a possessió completa, en lliure i franc alou, és a dir, en plena propietat i tant amb el domini eminent com amb el domini directe, sense que la jurisdicció reial hi tingués cap potestat.

És per això que, encara que Burriac i Vilassar anessin de la mà, constitueixen casos i circumstàncies diferents, que portaren, al llarg dels segles XIV i XV, a problemes jurisdiccionals que desembocaren i condicionaren, diferentment que en el cas de Mataró i més enllà del que representa com a embrió del consistori municipal, el privilegi del 1419.

Malauradament, les fonts documentals de què disposem sovint no són prou precises com per distingir degudament entre

els castells de Burriac i de Vilassar i, per tant, entre els casos i situacions d'Argentona i Vilassar, si bé també és cert que tot l'entramat de jurisdiccions i drets posseïts i no posseïts, alienats i alienables, ja creà, també, confusió i desconcert entre els contemporanis.

En tot cas, des que va adquirir Vilassar i Sant Vicenç / Burriac i afavorit per la seva estreta relació amb Pere el Cerimoniós, Pere Desbosc va anar intentant comprar o afegir al castell de Sant Vicenç / Burriac tot un seguit de drets menors i de dominis jurisdiccionals que no posseïa d'entrada. I el fet és que, el 1360, adquirí al rei, amb carta de gràcia i per 12.000 sous, la jurisdicció civil i criminal i el mer i mixt imperi de –suposadament– tant Vilassar com Argentona. És a dir, el dret, a tots nivells, de jutjar els seus habitants, imposar-los penes i executar-los-les.

Aquesta qüestió seria la que, en el cas de Vilassar i Argentona, majorment acabà contraposant i enfrontant els Desbosc amb els homes dels termes dels castells que posseïen, que s'hi resistiren i que feren tots els possibles perquè la jurisdicció tornés a la Corona. I això és el que aconseguiren, després de diverses vicissituds, el 1419. El retorn de les jurisdiccions a la Corona és, per tant, la màxima consecució del privilegi atorgat per Alfons el Magnànim als habitants dels castells de Vilassar i de Sant Vicenç / Burriac, després d'una llarga lluita de diverses dècades que, tanmateix, encara no acabaria aquí.

Tot i que se suposava que, el 1360, Pere Desbosc havia adquirit al rei tots els drets jurisdiccionals sobre Argentona i Vilassar, després s'havia pogut demostrar que els drets sobre Vilassar ja els tenia d'entrada, és a dir, que eren inherents a la compra del castell

en lliure i franc alou. Per tant, el rei els hi havia hagut de restituir. Amb tot i amb això, el 1364 els prohoms de Vilassar i Argentona havien recuperat plenament –o redimit, en benefici de la Corona–, a canvi del pagament de 12.000 mil sous (el mateix preu que n'havia pagat Pere Desbosc), les jurisdiccions, per bé que contra la voluntat d'aquest. I, arran d'això, el 1367 la Corona autoritzà els homes dels dos termes perquè poguessin reunir-se i organitzar-se per recaptar, amb censals i talles, aquesta suma de diners.

Des del primer moment, els habitants d'Argentona i Vilassar s'havien oposat fermament que les jurisdiccions quedessin sota el domini de Desbosc. I, per bé que sense arribar a episodis tan dramàtics com el de l'assalt al castell de Mataró, s'hi anaren enfrontant reiteradament per aquest motiu. Tot i que no sempre puguem diferenciar entre Argentona i Vilassar, hi ha notícies d'enfrontaments dels Desbosc amb saigs reials i amb el veguer, de vassalls que es queixaven per haver-los d'assistir a les obres del castell, de maltractaments per la prestació de jornades de treball, de desafiaments, de problemes i de plets constants amb el senyor jurisdiccional...

Per al privilegi d'Argentona i Vilassar del 1419, la qüestió nodular és, per tant, en definitiva, la de les jurisdiccions. El rei autoritzà, el febrer de 1419, reintegrar-les a la Corona, adduint que, des del 1354, els serveis prestats pels Desbosc ja havien estat prou remunerats. I, no pas sense queixes per part seva, s'avaluà en 10.000 sous l'import a pagar pels argentonins i vilassarencs per la seva redempció.

En tot cas, després que, com en el cas de Mataró, els habitants

de Vilassar i Argentona haguessin estat autoritzats a reunir-se i a designar representants per recaptar aquests diners, el 25 d'octubre del 1419 el rei Alfons aprovà el privilegi. Un privilegi que no només, com ja hem vist, creava les universitats d'Argentona i Vilassar, amb la seva incipient organització municipal i financera, sinó un privilegi que, sobretot, protegia, encara que acabés essent només teòricament, els seus habitants de noves alienacions de les jurisdiccions, amb la clàusula de reforç, aval i garantia de seguretat d'això del carreratge de Barcelona, igual que en el cas del castell de Mataró.

Epíleg i cloenda

Per Mataró i Llavaneres, el privilegi de 1419 tingué recorregut i trajectòria, perquè, encara que la universitat s'anés endeuquant paulatinament, pogué mantenir l'autonomia o independència municipal i l'adscripció al patrimoni reial fins a la infeudació feta per Joan II a Pere Joan Ferrer el 1471.

Però en el cas de Vilassar i Argentona no succeí el mateix.

Tot i que, el febrer del 1421, la reina Maria, l'esposa d'Alfons el Magnànim, amplià i concretà diversos aspectes organitzatius als habitants dels castells de Vilassar i de Sant Vicenç / Burriac, com ara la facultat de reunir-se sense intervenció del batlle general o del seu lloctinent sempre que les reunions tinguessin per objecte qüestions financeres, el desembre del 1424, tan sols un mes després que Mataró hagués signat el privilegi de carrer de Barcelona, a Vilassar i Argentona una nova sentència retornà les jurisdiccions als Desbosc. Quatre anys més tard, el 1428, amb matisos que caldria acabar d'aclarir amb més cura, hi hagué una nova

sentència parcialment favorable a la Corona i als habitants dels castells de Vilassar i Burriac, i per tant contrària als Desbosc. I, de fet, a través de sentències i contrasentències, aquesta qüestió encara s'anà arrossegant durant dècades: sentència desfavorable als interessos dels Desbosc el 1456, recompra de les jurisdiccions per part del rei el 1459, sentència favorable als Desbosc el 1466... episodis que, tot i que han estat objecte d'estudi, s'haurien de continuar aprofundint, per poder il·luminar, fins allà on sigui possible, tots els clarobscur que encara hi resten i hi afloren.

En tot cas, a Mataró, a Lla vaneres, a Vilassar i a Argentona tots aquests fets i accions que descriviren un punt d'inflexió, transitori, el 1419, afectaren la vida quotidiana, el dia a dia, dels seus habitants, de manera molt més transcendent del que ara, al cap de sis-cents anys, vistos des de la distància plurisecular, ens podria semblar. Per als homes i les dones del segle XV, ni els processos –i enfrontaments– amb els senyors dels castells, ni els diners que hagueren de pagar per les redempcions –després frustrades–, ni els ròssecs econòmics que se'n derivaren, no foren, ni molt

menys, nimieses.

Òbviament, sis segles després és fàcil observar els fets amb perspectiva i concloure que (afortunadament!), en la història, hi ha evolucions i processos que avancen. Els habitants dels antics termes dels castells de Mataró, Vilassar i Sant Vicenç / Burriac d'avui dia ja no tenim problemes de jurisdiccions amb els Desbosc ni som víctimes de l'animadversió dels hereus del Pere de Màrgens. Però també podem ser víctimes d'altres situacions que considerem injustes, i hem de confiar que no calgui esperar sis-cents anys més perquè se solucionin.

Orientació bibliogràfica bàsica

- CARRERAS CANDI, Francesc, *Pere Joan Ferrer, militar i senyor del Maresme*, Mataró, Patronat Municipal de Cultura – Editorial Alta Fulla, 1987 (facsimil de l'edició de 1892).
- CUADRADA I MAJÓ, Coral, "Els senyors feudals de Mataró (segles XI-XIV)", dins *III Sessió d'Estudis Mataronins. 10 de maig de 1986*, Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria – Patronat Municipal de Cultura, 1987, p. 17-30 [<https://www.raco.cat/index.php/SessioEstudisMataronins/article/view/113211>; consulta: 01-05-2020].
- CUADRADA I MAJÓ, Coral, *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1988 (Premi Iluro 1987) [<https://premiluro.cat/portfolio-item/42-el-maresme-medieval-les-jurisdiccions-baronals-de-mataro-i-sant-vicencvilassar-habitat-economia-i-societat-segles-x-xiv-premi-iluro-1987/>; consulta: 01-05-2020].
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV", *Anuario de Estudios Medievales* 7 (1970-1971), p. 351-491 [<http://hdl.handle.net/10261/24686>; consulta: 01-05-2020].
- OLIVA I RICÓS, Benet, "Vilassar, universitat i carrer de Barcelona (1419-1453). 150 anys de lluita contra la jurisdicció feudal", *Ipsa Arca. Revista del Museu Arxiu Municipal de Vilassar de Dalt* 4 (desembre 2000), p. 24-38.
- OLIVA I RICÓS, Benet, *La petita noblesa del Maresme. Tres trajectòries: Des Bosc, Ferrer i Sala (s. XIV – XVII)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2002 (accèssit al Premi Iluro 2001) [<https://premiluro.cat/portfolio-item/62-la-petita-noblesa-del-maresme-tres-trajecto-ries-des-bosc-ferrer-i-sala-s-xiv-xvii-accessit-premi-iluro-2001/>; consulta: 01-05-2020].
- SALICRÚ I LLUCH, Roser, "Mataró 1453. Efectes i emmarcament del terratrèmol del 1448", *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* 46 (abril 1993), p. 3-21 [<https://www.raco.cat/index.php/FullsMASMM/article/view/115947/146549>; consulta: 01-05-2020].
- SALICRÚ I LLUCH, Roser, "A foc! A foc! Assalt, incendi i destrucció del castell de Mataró per part del sagramental a mitjan segona dècada del segle XV", *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* 60 (gener 1998), p. 6-14 [<https://www.raco.cat/index.php/FullsMASMM/article/view/117603>; consulta: 01-05-2020].
- SALICRÚ I LLUCH, Roser, *Mataró, carrer de Barcelona. Els privilegis reials de 1419, 1424 i 1480 i la concòrdia amb Barcelona de 1481*, Mataró, Ajuntament de Mataró, 2000 [<http://hdl.handle.net/10261/55714>; consulta: 01-05-2020].
- ZAPATA BUXENS, Maria Assumpció, *Les jurisdiccions locals en el pas de l'Edat Mitjana a l'Edat Moderna. Els batlles de sachs i els batlles reials a la baronia Desbosch*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1998 (accèssit al Premi Iluro 1997) [<https://premiluro.cat/portfolio-item/57-les-jurisdiccions-locales-en-el-pas-de-ledat-mitjana-a-ledat-moderna-els-batlles-de-sachs-i-els-batlles-reials-a-la-baronia-desbosch-accessit-premi-iluro-1997/>; consulta: 01-05-2020].
- ZAPATA BUXENS, Maria Assumpció, *La baronia Desbosch del Maresme. Una jurisdicció feudal en l'Edat Moderna*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2004 (Premi Iluro 2003) [<https://premiluro.cat/portfolio-item/65-la-baronia-desbosch-del-maresme-una-jurisdiccio-feudal-en-ledat-moderna-premi-iluro-2003/>; consulta: 01-05-2020].